

**BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI TA’LIM MUHITIDAGI
ZO‘RAVONLIKNING OLDINI OLISHGA TAYYORLASH MODELINING
SAMARADORLIGINI BAHOLASH**

**ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ МОДЕЛИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ
ПЕДАГОГОВ К ПРОФИЛАКТИКЕ НАСИЛИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ
СРЕДЕ**

**EVALUATING A MODEL FOR PREPARING PRE-SERVICE TEACHERS
TO PREVENT VIOLENCE IN EDUCATIONAL SETTINGS**

Sultanova Nilufar Raxmatullayevna
JDPU mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Maqolada bo‘ljak pedagoglarni ta’lim muhitidagi zo‘ravonlikning oldini olishga tayyorlashning tashkiliy-funksional modeli va uning samaradorligi tahlil qilinadi. Dissertatsiyada keltirilgan 2022–2025-yillardagi tajriba-sinovning jamlangan ma’lumotlari qayta ishlanib, 179 nafar tajriba va 180 nafar nazorat guruhi talabalarining natijalari uch mezon bo‘yicha qiyoslandi. Model maqsadli-metodologik, mazmunli-operatsion, texnologik hamda nazorat-baholash bloklarini birlashtiradi. Yakuniy o‘lchovda tajriba guruhining ustunligi shartli ballarda 0,49–0,51 ni tashkil etdi. Kategoriyalar taqsimoti va ballarga asoslangan tahlillar bir xil yo‘nalishdagi farqni ko‘rsatdi. Natijalar modelning kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini qo‘llab-quvvatlaydi; maktabdagi zo‘ravonlik holatlarining bevosita kamayishi ushbu tahlilda o‘lchanmagan.

Аннотация. Рассматриваются организационно-функциональная модель подготовки будущих педагогов к профилактике насилия и результаты оценки её эффективности. Проведён повторный анализ агрегированных данных диссертационного эксперимента 2022–2025 годов с участием 179 студентов экспериментальной и 180 студентов контрольной группы. Модель включает целевой и методологический, содержательно-операционный, технологический и контрольно-оценочный блоки. Итоговые показатели экспериментальной группы превышали контрольные на 0,49–0,51 условного балла по трём критериям. Анализ распределений уровней и условных баллов выявил согласованное направление различий. Результаты характеризуют профессиональную готовность студентов; непосредственное снижение насилия в школах не оценивалось.

Abstract. This article examines an organisational and functional model for preparing pre-service teachers to prevent violence in educational settings. Aggregated data from the 2022–2025 dissertation experiment were reanalysed, comparing 179 students in the experimental group and 180 in the control group across three criteria.

The model integrates goal and methodological, content and operational, technological, and assessment components. At the final assessment, experimental-group scores exceeded control-group scores by 0.49–0.51 on a coded scale. Analyses of categorical distributions and coded scores showed consistent differences. These findings support the model's potential for developing professional readiness; the study did not directly measure a reduction in school violence.

Kalit so'zlar: bo'lajak pedagog, ta'lim muhiti, zo'ravonlik profilaktikasi, kasbiy tayyorgarlik, tashkiliy-funksional model, keys-stadi, refleksiya, pedagogik tajriba-sinov.

Ключевые слова: будущий педагог, образовательная среда, профилактика насилия, профессиональная готовность, организационно-функциональная модель, кейс-метод, рефлексия, педагогический эксперимент.

Keywords: pre-service teachers, educational settings, violence prevention, professional readiness, organisational and functional model, case-based learning, reflection, pedagogical experiment.

KIRISH

Ta'lim muhitidagi xavfsizlikni ta'minlash pedagogning fan bo'yicha bilimlari bilan bir qatorda uning muloqot madaniyati, vaziyatni tahlil qilish qobiliyati va kasbiy mas'uliyatiga bog'liq. Zo'ravonlik belgilarini oddiy intizomsizlik bilan aralashtirish, bolaning murojaatini e'tiborsiz qoldirish yoki nizoni faqat jazolash orqali hal etishga urinish profilaktik ishning mazmunini toraytiradi. Shu sababli bo'lajak pedagogni tayyorlash jarayonida nazariy bilimni xavfsiz va asoslangan amaliy qarorga aylantirish mexanizmini shakllantirish zarur. UNESCOning maktabdagi zo'ravonlik va bullingga bag'ishlangan hisobotida ta'lim tizimlarining samarali javob choralarini qiyosiy o'rganish muhim o'rin tutadi [1]. WHO, UNESCO va UNICEF hamkorligida tayyorlangan qo'llanma profilaktikani maktabning kundalik faoliyati hamda bolalar, ota-onalar va jamoatchilik bilan munosabatlariga kiritishni tavsiya etadi [2]. O'zbekiston Respublikasining O'RQ-996-son Qonunida bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilishga oid munosabatlarning huquqiy asoslari belgilangan [3]. Ushbu yondashuvlar pedagog tayyorgarligini alohida axborot berish mashg'ulotidan tizimli kasbiy faoliyatga yo'naltirish uchun asos bo'ladi. Mazkur maqolaning maqsadi bo'lajak pedagoglarni zo'ravonlik profilaktikasiga tayyorlashning tashkiliy-funksional modelini tavsiflash va uning natijalarini uch diagnostik mezon bo'yicha baholashdan iborat. Tadqiqot savoli quyidagicha qo'yildi: model joriy etilgan guruhlarda motivatsion-kognitiv, amaliy-faoliyatli va ijodiy-refleksiv tayyorgarlik ko'rsatkichlari nazorat guruhlaridagidan qanday farq qiladi? Maqolaning tahliliy hissasi dissertatsiyadagi chastotalarni qayta hisoblash, guruhlar farqini effekt hajmi bilan ifodalash hamda kasbiy tayyorgarlik natijasini zo'ravonlikning amaldagi tarqalishidan ajratib talqin qilishdan iborat [4].

MATERIAL VA METODLAR

Tahlil manbasi N.R. Sultanovanning “Bo‘lajak pedagoglarni ta’lim muhitidagi zo‘ravonlikning oldini olishga tayyorlashning pedagogik tizimini takomillashtirish” mavzusidagi dissertatsiyasi, xususan, uning uchinchi bobida berilgan boshlang‘ich va yakuniy darajalar taqsimotidir [4]. Maqolada yangi respondentlar jalb etilmagan; mavjud jamlangan ma’lumotlar ikkilamchi statistik tahlil qilingan. Dissertatsiyaga ko‘ra, tajriba-sinov 2022–2025-yillarda Jizzax davlat pedagogika universiteti, Buxoro davlat pedagogika instituti va Guliston davlat universitetida o‘tkazilgan.

1-jadval. Tajriba-sinov ishtirokchilarining taqsimoti

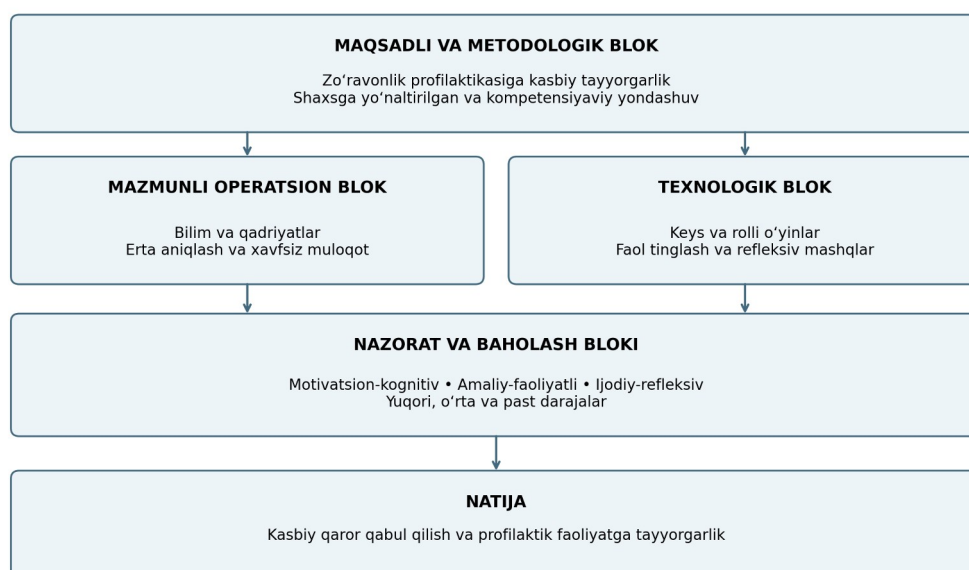
Ta’lim muassasasi	TG, nafar	NG, nafar
Jizzax davlat pedagogika universiteti	59	61
Buxoro davlat pedagogika instituti	65	63
Guliston davlat universiteti	55	56
Jami	179	180

Aniqlovchi bosqichda pedagogik kuzatuv, suhbat, anketa va talabalar faoliyati mahsullarini o‘rganish orqali boshlang‘ich holat baholangan. Shakllantiruvchi bosqichda tajriba guruhlariga maxsus kurs va fakultativ mashg‘ulotlar, keys-stadi, rolli o‘yinlar, forum-teatr, faol tinglash hamda “Men-bayonot” mashqlari kiritilgan. Nazorat guruhlarida mashg‘ulotlar an’anaviy tartibda olib borilgan. Yakuniy bosqichda ayni mezonlar bo‘yicha darajalar qayta aniqlangan. Ma’lumotlar individual kuzatuvlar emas, guruhlar kesimidagi chastotalar shaklida berilgani uchun talabaning bir darajadan boshqasiga shaxsiy o‘tishini aniqlash imkoni mavjud emas. Darajalar dissertatsiyadagi tartibga mos ravishda “yuqori” — 5, “o‘rta” — 4, “past” — 3 ball tarzida kodlandi. O‘rtacha ball va dispersiya chastotalardan hisoblandi. Yakuniy guruhlar farqi Welch t-mezoni, o‘rtachalar farqining 95 foizlik ishonch oralig‘i va Cohen d effekt hajmi orqali tavsiflandi. Shkala tartibli bo‘lgani uchun ballarni teng oraliqli deb qabul qilish shartli faraz ekanligi hisobga olindi; xulosani tekshirish uchun 2×3 jadvalga Pearson χ^2 mezon ham qo‘llandi. Uch mezon bo‘yicha parallel tekshiruvlarda Bonferroni chegarasi $0,05/3 \approx 0,0167$ deb olindi. Hisoblashlarda talabalar kuzatuvlari o‘zaro mustaqil deb qaraldi; muassasa va akademik guruhlar bo‘yicha klaster ta’siri alohida modellashtirilmadi.

NATIJALAR

Pedagogik modelning mazmuni. Modelning markazida bo‘lajak pedagogning zo‘ravonlikka murosasiz kasbiy pozitsiyasini amaliy harakat bilan bog‘lash yotadi. Maqsadli-metodologik blok tayyorgarlikning yo‘nalishi va yondashuvlarini belgilaydi. Mazmunli-operatsion blok hodisani anglash, xavf belgilarini farqlash va muloqot

vositalarini egallashni birlashtiradi. Texnologik blok ushbu mazmunni vaziyatli mashg'ulotlarda qo'llashni ta'minlaydi. Nazorat-baholash bloki esa natijani aniqlash va ta'lim mazmuniga qayta aloqa berish vazifasini bajaradi. Dissertatsiyadagi modelning mazmuni 1-rasmda umumlashtirilgan [4].

1-rasm. Zo'ravonlik profilaktikasiga tayyorlash modelining tuzilishi

Model doirasida nazariy bilim va amaliy harakatning mosligi muhim hisoblanadi. Masalan, faol tinglash mashqida talaba bolaning fikrini bo'lmasdan eshitish, uning hissiyotini inkor qilmaslik va baholovchi hukmdan saqlanishni mashq qiladi. Keys tahlilida esa vaziyat belgilari, xavf omillari va yordamga yo'naltirish zarurati ajratiladi. Bunday mashg'ulotlar pedagogning vazifasi doirasida yordam ko'rsatish va mutaxassislar bilan hamkorlik qilishga yo'naltiriladi; mustaqil tashxis qo'yish yoki tergov olib borish bilan tenglashtirilmaydi.

2-jadval. Tayyorlikni baholash mezonlari va dalillari

Mezon	Asosiy ko'rsatkichlar	Baholash materiali
Motivatsion-kognitiv	Profilaktikaga munosabat, zo'ravonlik mohiyati va sabablarini anglash	Anketa, suhbat, bilimga oid topshiriq
Amaliy-faoliyatli	Belgilarni aniqlash, asoslangan qaror, hamkorlik va profilaktik rejalashtirish	Keys yechimi, kuzatuv, faoliyat mahsuli
Ijodiy-refleksiv	Muqobil yechim, o'z faoliyatini tahlil qilish va tuzatish	Refleksiv suhbat, loyiha va o'zini baholash

Boshlang'ich natijalar. Motivatsion-kognitiv mezon bo'yicha past daraja tajriba guruhida 127 nafar (70,9%), nazorat guruhida 128 nafar (71,1%) talabada qayd etilgan.

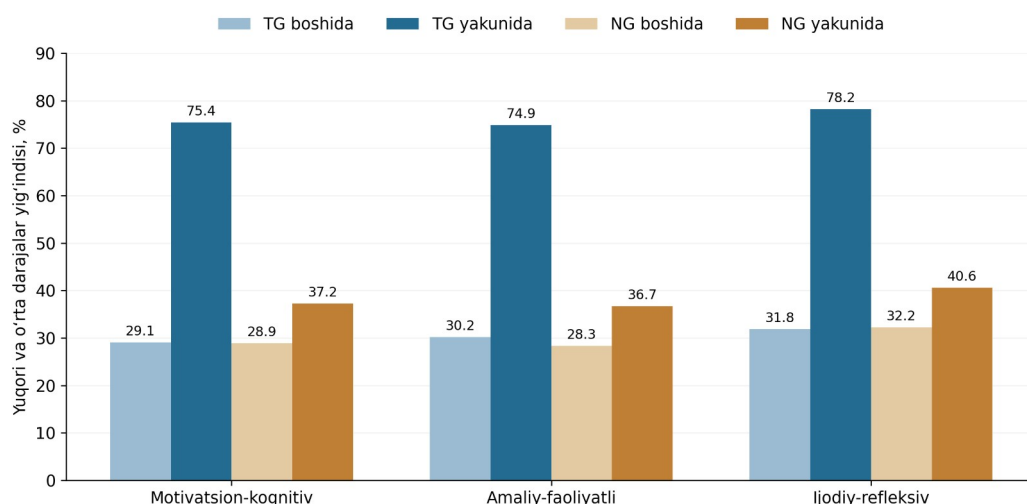
Amaliy-faoliyatli mezonda bu ko'rsatkichlar 125 nafar (69,8%) va 129 nafar (71,7%), ijodiy-refleksiv mezonda 122 nafar (68,2%) va 122 nafar (67,8%) bo'lgan. Demak, har ikki guruhda boshlang'ich tayyorgarlikning past darajasi ustun. Biroq tavsifiy yaqinlikning o'zi guruhlarining barcha muhim xususiyatlari tengligini isbotlamaydi.

3-jadval. Yakuniy tayyorgarlik darajalari soni va ulushi

Mezon	Guruh	Yuqori	O'rta	Past
Motivatsion-kognitiv	TG	42 (23,5%)	93 (52,0%)	44 (24,6%)
Motivatsion-kognitiv	NG	20 (11,1%)	47 (26,1%)	113 (62,8%)
Amaliy-faoliyatli	TG	42 (23,5%)	92 (51,4%)	45 (25,1%)
Amaliy-faoliyatli	NG	20 (11,1%)	46 (25,6%)	114 (63,3%)
Ijodiy-refleksiv	TG	39 (21,8%)	101 (56,4%)	39 (21,8%)
Ijodiy-refleksiv	NG	19 (10,6%)	54 (30,0%)	107 (59,4%)

Yakuniy natijalar. Motivatsion-kognitiv mezonda yuqori daraja tajriba guruhida 7,3% dan 23,5% gacha, o'rta daraja 21,8% dan 52,0% gacha oshgan. Past daraja esa 70,9% dan 24,6% gacha kamaygan. Nazorat guruhida past darajaning kamayishi 71,1% dan 62,8% gacha bo'lgan. Ulushlar farqi foiz bandida ifodalanadi; ularni nisbiy foizli o'sish bilan almashtirish mumkin emas. Jadvaldagi ulushlar mustaqil yaxlitlangani sababli ayrim yig'indilar 100% dan 0,1 foiz bandiga farqlanishi mumkin.

Amaliy-faoliyatli mezonda tajriba guruhining yuqori va o'rta darajalar yig'indisi 30,2% dan 74,9% gacha, nazorat guruhida 28,3% dan 36,7% gacha o'zgargan. Ijodiy-refleksiv mezonda ushbu yig'indi mos ravishda 31,8% dan 78,2% gacha va 32,2% dan 40,6% gacha yetgan. Bu ko'rsatkichlar guruh tarkibining o'zgarishini tavsiflaydi; ular asosida aynan qaysi talaba past darajadan yuqori darajaga o'tganini aniqlab bo'lmaydi. 2-rasmda uch mezon bo'yicha yuqori va o'rta darajalarning yig'indisi qiyoslangan.

2-rasm. Yuqori va o'rta tayyorgarlik darajalari yig'indisining o'zgarishi
4-jadval. Yakuniy natijalarning qayta hisoblangan statistik ko'rsatkichlari

Mezon	TG ball	NG ball	Farq	Welch t	Cohen d
Motivatsion-kognitiv	3,99	3,48	0,51	6,92	0,73
Amaliy-faoliyatli	3,98	3,48	0,51	6,90	0,73
Ijodiy-refleksiv	4,00	3,51	0,49	6,90	0,73

Motivatsion-kognitiv mezon bo'yicha o'rtacha ballar farqi 0,51 (95% ishonch oralig'i: 0,36–0,65), amaliy-faoliyatli mezonda 0,51 (0,36–0,65), ijodiy-refleksiv mezonda 0,49 (0,35–0,63) bo'ldi. Har uch Welch testi uchun $p < 0,001$. Kategoriyalar taqsimoti bo'yicha Pearson χ^2 qiymatlari mos ravishda 53,24, 53,08, 52,82 ni tashkil etdi (erkinlik darajasi 2; har uch holatda $p < 0,001$). Farqlar Bonferroni chegarasidan ham kichik p-qiymatlar bilan qayd etildi. Bu hisob-kitoblar mustaqillik farazi ostidagi natijalar bo'lib, klasterlash hisobga olinsa noaniqlik bahosi o'zgarishi mumkin [5].

MUHOKAMA

Natijalarning asosiy mazmuni uch mezon bo'yicha o'zgarishning bir yo'nalishda kechishidir. Tajriba guruhlarida bilim va munosabat bilan bog'liq natijalar amaliy hamda refleksiv tayyorgarlik bilan birga yaxshilangan. Bu holat maxsus kurs mazmunini vaziyatli topshiriqlar va o'z faoliyatini tahlil qilish bilan bog'lashning pedagogik jihatdan asosli ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mazkur tahlil keystadi, forum-teatr yoki faol tinglashning alohida hissasini ajratmaydi: ular bitta kompleks model tarkibida joriy etilgan. Modelni ta'lim amaliyotiga tatbiq etishda mezon va topshiriq o'rtasidagi moslikni saqlash lozim. Masalan, zo'ravonlik turlarini aytib berish motivatsion-kognitiv tayyorgarlik uchun dalil bo'lishi mumkin, ammo murakkab vaziyatda xavfsiz qaror qabul qilish ko'nikmasini to'liq ochmaydi. Amaliy

mezon uchun talabadan vaziyatdagi dalillarni ajratish, tanlangan qarorni asoslash va hamkorlik tartibini ko'rsatish talab etiladi. Refleksiv mezonda esa bajarilgan ishning kamchiliklarini ko'rish va keyingi harakatni tuzatish qobiliyati muhim. Bu tavsiyalar baholashni faqat talabaning o'ziga bergan bahosi bilan cheklamaslikka xizmat qiladi. Tadqiqotning cheklovlari mavjud. Birinchidan, jamlangan chastotalar individual boshlang'ich va yakuniy natijalarni bog'lash, yo'qolgan kuzatuvlarni tekshirish yoki juft tahlil o'tkazish imkonini bermaydi. Ikkinchidan, guruhlariga tasodifiy taqsimlash va kuzatuvchilarning guruh mansubligidan bexabarligi to'g'risida yetarli ma'lumot yo'q; shu bois sababiy xulosa ehtiyotkorlik bilan talqin qilinadi. Uchinchidan, daraja chegaralari, baholovchilararo muvofiqlik va o'lchov vositalarining ishonchlik koeffitsiyentlari ushbu qayta tahlilda tekshirilmagan. To'rtinchidan, OTM va akademik guruhlar farqi statistik modelga kiritilmagan. Nihoyat, natijalar maktabdagi real zo'ravonlik chastotasini emas, talabalarning baholangan tayyorgarligini aks ettiradi [6]. Keyingi tadqiqotlarda anonim individual identifikatorlar, baholovchilar uchun yagona rubrika va kechiktirilgan nazorat o'lchovidan foydalanish maqsadga muvofiq. Pedagogik amaliyot davrida shakllangan ko'nikmalarning saqlanishi tekshirilishi, muassasa omili hisobga olinishi hamda talabalarning tayyorgarligi bilan ta'lim muhitining xavfsizlik ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'lanish alohida o'rganilishi kerak. Bunday tekshiruvlar hozirgi natijalarning qaysi sharoitlarda takrorlanishini aniqlashtiradi.

XULOSA

Bo'lajak pedagoglarni ta'lim muhitidagi zo'ravonlikning oldini olishga tayyorlash modeli maqsad, o'quv mazmuni, amaliy texnologiyalar va diagnostikani birlashtiruvchi tizim sifatida tavsiflandi. Dissertatsiyadagi 359 nafar talaba bo'yicha ma'lumotlarni qayta tahlil qilish yakuniy o'lchovda tajriba guruhi foydasiga uch mezon bo'yicha izchil farq borligini ko'rsatdi. O'rtacha farq 0,49–0,51 shartli ball, Cohen d esa taxminan 0,73 ga teng bo'ldi. Natijalar ballar va kategoriyalar taqsimotini tahlil qilishda bir-biriga mos keldi. Amaliy jihatdan modelni "Umumiy pedagogika" va "Pedagogik mahorat" fanlari, fakultativ mashg'ulotlar hamda pedagogik amaliyot topshiriqlari bilan bog'lash tavsiya etiladi. Bunda nazariy bilim, vaziyatli qaror va refleksiya alohida dalillar orqali baholanishi zarur. Olingan natijalar modelning kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlaydi, biroq ularni zo'ravonlik holatlari kamayishining bevosita isboti yoki barcha ta'lim muassasalari uchun kafolatlangan samara sifatida talqin qilish mumkin emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sultanova N. O'zbekistonda bolalar va ayollar manfaatlarini himoya qilish, ularga yordam ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash hamda xorijiy davlatlar bilan

hamkorlikdagi loyihalar // International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2026. – Vol. 2, Issue 3. – B. 304–307. – ISSN 2181-3884.

2. Sultanova N. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik turlari va ularning salbiy ta’siri // Transformation of Science in the Context of Global Development: Interdisciplinary Research, Innovative Solutions and a Sustainable Future: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent–London, 2026-yil 30-sentyabr. – B. 849–859.

3. Sultanova N. Pedagogik zo‘ravonlik muammosini muhokama qilish va hal qilishda barcha manfaatdor tomonlarning hamkorligi // Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar. – 2025. – № 4, C seriya. – B. 1169–1173.

4. Sultanova N. Forming competences to combat violence in training teaching staff // Science and Education in Karakalpakstan. – 2026. – № 1/2. – P. 991–995. – ISSN 2181-9203.

5. Sultanova N. Bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilishning ijobiy jihatlari // Worldly Knowledge. – 2026. – Vol. 12, Issue 2 (mart). – B. 487–492. – ISSN 3030-3931. – Nashr sahifasi: <https://worldlyjournals.com/index.php/Yangiizlanuvchi>.

6. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 14-noyabrdagi O‘RQ-996-son “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. <https://lex.uz/uz/acts/-7219502>